

# PROSOPON NR 1/ 2013

[s. 55-70]

---

*Slavomír Dolinský*

Katolícka univerzita v Ružomberku

## **Vznik, vývoj a sociálny význam mediácie v dejinách ľudstva**

### **The origin, development and social importance of mediation in human history**

**Key words:** *law, action, dispute resolution, behavior*

Význam slova mediácia je odvodené od latinského slova *medius*, čo znamená stredný, prostredný, ale taktiež nestranný, nerozhodný a neurčitý. Mediácia má korene v staroveku i v stredoveku. Informačným zdrojom sú najmä filozofické diela. Z obdobia starovekej Číny sú to spisy Konfucia, ktoré obsahujú návody, na riešenie konfliktných situácií, ktoré sú dnes skoro v nezmenenej forme, ako hlavný komponent aplikované v čínskom súdnom systéme doteraz [Tomášek, 2004: 32].

Spory a konflikty sú pretvárajúcou a nevyhnutnou súčasťou života ľudí. Zastávajú dôležitý význam ako pre jednotlivca, tak i pre celú spoločnosť. Ponúkajú impulzy k uskutočneniu sociálnych zmien a podnecujú individuálny vývin jednotlivca. Na prvý pohľad sú neviditeľné a majú rôzne charakteristiky. Tu aj malé zdroje odlišnosti medzi ľuďmi sa môžu stať príčinou mnohých konfliktov. V našom živote nie je potrebné, aby sme konflikty podnecovali alebo ich potláčali, pretože pôsobia negatívne. Je potrebné, aby sme sa skôr zamerali na ich riešenie a za použitia vhodných komunikačných technik a praktík. (<http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx>).

Už niekoľko tisíc rokov sprevádza ľudstvo kontradiktórny spôsob riešenia sporov, ktorý sa odráža aj do budúcnosti. Veď história skúmania kvality života je spojená s úsilím, ako ľudia žijú dnes. Dnes túto otázku môžeme definovať ako *welfare monitoring* a *social reporting*, t. j. zisťovanie, opisovanie, analýza, sledovanie, vysvetľovanie a oznamovanie informácií o tom, ako ľudia žijú svoj život v rôznych časoch a na rôznych miestach. Zisťovanie a sledovanie sa uskutočňuje prostredníctvom sociálnych indikátorov [Bačová, 2008: 21].

Hnutie sociálnych indikátorov usiluje zaznamenať zmeny v spoločnosti ako celku, v sledovanej oblasti (doméne) alebo v určitej populácii, kým meranie kvality života vychádza primárne zo sociálno-psychologického výskumu, ktorý kladie dôraz na úlohu jedinca a jeho individuálnu percepciu životnej situácie. Takže systémy sociálnych indikátorov majú zvyčajne širší záber a kvalita života je často len jednou z oblastí sociálneho monitorovania [Bačová, 2008: 22].

### **Mediácia a staroveká Čína**

Pre prvopočiatky ľudskej spoločnosti je charakteristická i skutočnosť, že ľudia si sami svojim rozumným úsudkom nedokázali vysvetliť niektoré prirodzené javy, preto si vytvorili kategóriu nadprirodzených síl, mýtov, ktoré mali podľa ich predstáv niektoré procesy ovplyvňovať. Mýty boli nielen súčasťou nábožensko-magických obradov, ale z nich sa vychádzalo pri interpretácii práva. Aplikácia práva ešte nevychádzala z racionálnych zásad, ale mýtom ovplyvnených predstáv o *vôli nebies, príkazoch nebies a prirodzenom poriadku vecí*. Vznikla predstava o priamom genetickom vzťahu božských síl s panovníkom, takže sa panovník začal pokladať za *syna nebies*. Tento titul sa čínskym panovníkom prisudzoval do dvadsiateho storočia. Touto epochou sa nebesia pokladali za najvyššiu silu, ktorá riadila a kontrolovala všetko. Nebesia nemali len sakrálny charakter, ale predovšetkým z nich vychádzal morálny a etický dôraz. Panovala predstava, že veľké nebesia trestajú nehodných, odmeňujú cnostných. Cnosť v sebe zahrňuje sakrálny prvok, prvok oddanosti bohom, ktorý ma byť obzvlášť silný u panovníka, ako syna nebies. Panovník môže vládnuť len vtedy, ak je nadaný cnosťou. Stratí cnosť, stráca i právo vládnuť. V tomto období sa sformovalo veľa zásad, siahajúcich do rôznych okruhov spoločenských vzťahov. V politickej rovine to bolo učenie o príbuzenstve panovníka z nebesami,

keď sa panovník začal pokladať za *syna nebies* a svoju ríšu začal pokladať za nebesia. V právnej filozofickej rovine sa sformovala zásada *prijímať príkaz nebies* a zásada *trestať v mene nebies*. Uvedené právne filozofické tézy sa ďalej rozvinuli do princípov *morálkou predstavovať nebesia a uctievaním morálky chrániť ľud*. V týchto princípoch sa odrážajú pevné vzťahy medzi prirodzeným poriadkom vecí, ktorý určuje vôľa nebies so spoločenskými vzťahmi [Tomášek, 2004: 36].

Staroveká Čína sa považuje za ideové východisko mediácie. Odvoláva sa na učenie Konfúcia, v ktorom dominuje otázka histórie spolunažívania. Z toho pohľadu jednostranné riešenie a konfrontácia vedú k rozpadu vzťahov. Obojstranne, multilaterálne akceptovateľné postupy sa uprednostňujú a jedine sa považujú za perspektívne. (<http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx>).

### **Konfúcius a konfuciánstvo – klasické čínske právo**

Rozsah myšlienok, ktoré razil Konfucius (asi 551-479 pr. Kr.) presahuje horizont teórie politiky a práva. Konfuciánstvo, ako filozofický základ, zasiahlo predovšetkým morálku, etiku a ideológiu [Tomášek, 2004: 38].

Konfúcius vychádzal zo staročínskych predstáv o prirodzenom poriadku vecí, ktorý sa má odrážať v spoločenských vzťahoch. Proti anarchii privilegovaných rodov stavia poriadok, ako napodobeninu vesmírneho poriadku, ktorý má ovplyvňovať spoločnosť a riadiť všetky vzťahy medzi ľuďmi. Proti sile majetku stavia v súlade s predchádzajúcim učením silu cnosti a princíp etiky. Konfúcius buduje svoj názor podobne ako grécki filozofi na racionalite a neodvoláva sa na nadprirodzené príkazy. Na druhej strane racionalizuje staročínske predstavy a usiluje o pretváranie myslenia ľudí tak, aby ľudia uznávali predpísané autority a aby bolo možné používať tieto autority k ovládaniu spoločnosti.

Konfúcius sa vo svojich názoroch zamerl na usporiadanie vzťahov medzi ľuďmi, lebo práve reguláciu spoločenských vzťahov je vždy nutné pokladať za prostriedok riadenia spoločnosti. Za veľmi dôležitý znak spoločenských vzťahov považoval Konfúcius ich hierarchizáciu podľa systému *päť vzťahov*. Tu práve išlo o nasledujúce vzťahy: medzi panovníkom a poddaným, medzi otcom a synom, medzi manželom a manželkou, medzi starším súrodencom a mladšími súrodencami, medzi priateľmi. K týmto uvedeným piatim vzťahom Konfúcius napísal: „*Nech je otec otcom, syn synom, panovník panovníkom a úradník úradníkom*“

[Tomášek, 2004: 38]. Tento výrok mal charakter imperatívu, aby v chaotickom svete každý človek poznal svoje postavenie v spoločnosti a podľa toho plnil svoje povinnosti, prípadne využíval svoje práva.

Kritériom určovania nadradenosti a podradenosti subjektov v každom vzťahu nebol pôvod ani bohatstvo, ale ušľachtilosť a cnosť. Inými slovami, v hierarchii vyššie postavený subjekt nebol nadriadený len formálne, ale preto, že bol napríklad starší, t. j. ušľachtilejší. Podľa tohto princípu sa riadilo i Konfúciovo učenie o hlave štátu, ktorou mohol byť len ušľachtilý muž. Šľachetný muž musel mať podľa Konfúcia dve základné vlastnosti: ľudskosť a zmysel pre povinnosť.

**Ľudskosť** – Konfúcioue chápanie ľudskosti bolo veľmi široké a zahrňovalo mnoho kvality ako skromnosť, spravodlivosť, dôstojnosť, nezištnosť, spravodlivosť, lásku k ľuďom a iné. Ľudskosť bola takmer nedosiahnuteľným ideálom, ktorému podľa Konfúcia zodpovedali len starší Číňania.

**Zmysel pre povinnosť** – dosiahnutie kategórie ľudskosti bolo pre získanie povesti šľachetného muža nedostatočné. Každý kandidát na ušľachtilého muža musel mať aj zmysel pre povinnosť. Zmysel pre povinnosť vyplývala z vnútorného presvedčenia o tom, že treba postupovať určitým spôsobom. Povinnosť je morálnym záväzkom, ktorý si mravný človek berie na seba sám. Pocit povinnosti je spravidla určený poznaním a vyššími mravnými princípmi, v žiadnom prípade nie prospechom. Konfúcius učil, že ušľachtilý muž uvažuje o povinnosti, nízky človek o prospechu.

Na základe učenia o šľachetnom človeku, Konfúcius žiadal, aby tí, ktorí stáli vyššie v morálnom vzťahu, boli príkladom pre ostatných, aby mali k ostatným humánny vzťah, aby sa snažili výchovou premeniť nižšie stojaceho, s cieľom posilniť jeho vnútornú kvalitu.

Piatimi vzťahmi nie je charakterizovaný vzťah nadradenosti a podriadenosti, ale najmä dvojsmernosť. Napríklad: otcovská láska – synovská povinnosť. Ak európsky humanizmus prostredníctvom duše objavil existenciu človeka, tak učenie Konfúcia malo smerovať k tomu, aby človek svoju vlastnú existenciu objavil prostredníctvom druhého človeka. Objavenie vlastného bytia prostredníctvom druhej osoby, malo pôsobiť proti individualizmu a egoizmu, t. j. proti vlastnostiam, ktoré tradičná čínska ideológia hodnotí ako veľmi nebezpečné [Tomášek, 2004: 61-62].

V otázke sankčného mechanizmu, Konfúcius vytvoril vlastnú koncepciu. Sankciu videl predovšetkým v morálnom odsúdení. Pokiaľ niekto porušil morálne pravidlo, prehlásilo sa o ňom že *stratil tvár*. Strata tváre mohla mať dva druhy: *absolútna strata tváre* a *relatívna, dočasná strata tváre*.

V niektorých menej dôležitých prípadoch, mohol rušiteľ stratiť tvár len relatívne, resp. dočasne, potom sa nevyučovalo, že mu bude možné znovu *získať tvár*. Naopak, absolútna strata tváre bola večným a nenapraviteľným morálnym trestom. Vplyvom tejto časti doktríny, akákoľvek vina v právnom zmysle, znamenala absolútnu alebo relatívnu stratu tváre [Tomášek, 2004: 63-70]

Vďaka koncepcii prirodzeného poriadku vecí a piatich vzťahov, vznik zodpovednosti nebol viazaný len na rušiteľa morálnej povinnosti. Zodpovednosť za porušenie morálneho pravidla, i za porušenie prirodzeného poriadku vecí sa prenášala i na subjekt postavený v hierarchii vzťahov nad rušiteľom. Tento nadriadený subjekt podľa koncepcie zodpovednosti Konfúcia mohol resp. mal rušiteľovi v deliktnom konaní zabrániť, pretože bol ušľachtilejší a mravne vyspelejší. Na nižšej úrovni spoločenských vzťahov sa často používala solidárna, resp. kolektívna zodpovednosť. Napríklad: Celá obec zodpovedala a delikt jedného obyvateľa, otec je potrestaný za správanie svojho syna a podobne. Dôsledná aplikácia uvedeného postulátu viedla v Číne k systému vzájomného pozorovania, dozoru a podozrievania ľudí [Tomášek, 2004: 79-82].

Konfúcius v učení o kultu predkov (sao) zašiel ďalej ako kresťanské prikázanie *cti otca svojho a matku svoju*, lebo princípu sao dal hlboký zmysel sociálneho poriadku a zmenil ho v prvú povinnosť každého Číňana. Na tomto základe Konfúcius rozpracoval učenie o synovskej úcte. Synovská úcta bola základom pre dosiahnutie ľudskosti a každý bol viazaný byť poslušným synom. Táto skutočnosť mala samozrejme ďalší dopad na morálku, etiku a filozofiu [Tomášek, 2004: 84-86].

S princípom kultu predkov (sao) súvisí konfúciánsky kult rodiny. Rodina bola považovaná za srdce spoločnosti a jej záujmy boli vysoko nadradené nad záujmami jednotlivca. Dospelé deti sa ženili alebo vydávali len na základné výberu, ktorý urobil rodič. Konfúcius pojem láska vysvetľuje ako individuálnu emóciu, ktorá musela ustúpiť pred kolektívnym záujmom rodiny. Konfuciánske učenie propagovalo kult veľkej rodiny – rodinného klanu. Učenie o kultu rodiny

má význam nielen pre sociálne a sociologické charakteristiky vývoja čínskej spoločnosti, ale i pre charakteristiku ekonomiky a práva. Vo vnútri rodiny a rodinných klanov sa vytvárali vlastné sociálne a ekonomické zákonitosti, takže rodiny a rodinné klany spravidla boli uzatvorenými jednotkami s vlastnou štruktúrou. Sila a autorita takýchto jednotiek umožňovala, že im často a ochotne štátne orgány zverovali správu a riadenie, napríklad obce. Rodiny a rodinné klany sa stali v pojme čínskeho práva samostatnými nositeľmi právnej subjektivity, niekedy významnejšími ako jednotlivci [Tomášek, 2004: 92-100].

Pri budovaní učenia o štáte a práve konfuciánski učenci vychádzali z prvotných čínskych predstáv a prirodzenom poriadku vecí a o tom, že prirodzené právo je vôľa nebies, nemenná a večná. V tomto systéme má výnimočné postavenie panovník, ktorý je ako *syn nebies* obdarený *prírodným právom vydávať príkazy*. Takáto koncepcia sa v čínskej teórii charakterizuje slovami *vláda sa uskutočňuje ľuďmi*. Proti tejto koncepcii stálo učenie, ktoré vychádzalo z pojmu *vláda sa uskutočňuje právom*. Školu, ktorá bola na takomto učení založená, predstavuje ligisti, preto ich niekedy nazývame tiež školou právnikov. Základom légistickej doktríny bolo prvenstvo písaného práva. Dodržiavanie písaného práva bolo vynucované železnou disciplínou, ukladaním ťažkých trestov i za malé priestupky. Cieľom légistov bolo vytvoriť despotickú štátnu organizáciu založenú na právom vymedzenej podriadenosti subjektov. Vládca sa musí opierať o zákony, pomocou týchto zákonov riadiť spoločnosť. Konfúciánsky ľudomil mohol byť podľa légistov síce ľudomil, ale nemohol naučiť ostatných, aby boli ľudomilí. Ligisti v dôsledku toho kládli veľký dôraz nielen na sankčný mechanizmus, keď rozprávali systém päť trestov a ich ukladanie, ale i na stimulačný mechanizmus, a to rozpracovaním systému odmiem. [Tomášek, 2004: 65].

Konfuciánstvo a legismus, napriek odlišnostiam, mali veľa spoločného. Prívrženci obidvoch doktrín uvažovali racionálne. Pre oba tábory, bol panovník najvyššia inšancia, ministri, úradníci jeho pohlaví pomocníci. Ľud bol len masou, ktorú je potrebné ovládať spôsobom, potrebným pre vlastné blaho. V období čínskeho cisárstva Chan (206 pr. Kr. - 220 po Kr.) myslitelia Konfúcia začali vstupovať do štátnych služieb, brať do ruky riadenie zeme s celým centralizovaným štátnym aparátom. Pôvodné konfuciánstvo vyzývalo učiť sa od

predkov, na základe štúdia samostatne premýšľať. Chánske konfucianstvo začalo raziť doktrínu absolútnej nedotknuteľnosti starých kánonov a mudrcov. Ak chcel úradník hájiť záujmy štátu, musel si osvojiť prísny systém konfucianstva a kánony. Potom každý prvok musel byť bezvýhradne aplikovaný do praxe. Tung Čung-šu (asi 175 - asi 104 pr. Kr.) je považovaný za tvorca systematizovaného a ortodoxného výkladu konfucianstva, ako oficiálnej štátnej ideológie. Rozšíril teóriu vzájomných vzťahov v súčinnosti nebies a človeka. Uplatnením metafyziky vzťahov jin a jang, vytvoril predstavu o nenarušiteľnej jednote medzi nebesami, človekom a zemou. Jeho doktrína vychádzala z predpokladu, že každý je podriadený vôli nebies. Umožňovala tak autoritatívne riešiť teoretické a praktické problémy v danej dobe. Konfucianstvu bola daná možnosť zaujať postavenie vedúcej ideológie čínskej spoločnosti [Tomášek, 2004: 94-97].

*Interpretačné rozhodnutia a interpretačné zásady v práve Chanov.* Na rozdiel od európskej a americkej praxe v súdnictve, v Číne existoval inštitút, ktorý ovplyvňoval tvorbu práva sudcov, t. j. interpretačné rozhodnutia. Okolo roku 200 pr. Kr. nariadil chanský cisár Kao-cu sudcom, aby sa v nejasných súdnych prípadoch obracali na vyšších štátnych úradníkov, prípadne na samotného cisára zo žiadosťou ako interpretovať zákony a ako aplikovať právo na konkrétne situácie. Učenec Tung Čung-šu vypracoval metódu, podľa ktorej mala byť, podpísaným spôsobom koordinovaná rozhodovacia prax, aby boli zohľadnené historické okolnosti a aby nové sudcovské právo odpovedalo súdnym rozhodnutiam predkov [Tomášek, 2004: 103]. Rozsudky mali byť prijímané v súlade s morálnymi obyčajami, tresty mali byť ukladané v súlade s vôľou nebies. Vôľa nebies sa odrážala vo vyvažovaní princípov jin a jang. Princíp jang predstavoval zhovievavosť princíp jin prísnosť. Prvý princíp bol princípom života a slobodný, druhý, princípom smrti a potrestania. Princíp jang prevažuje v letnom období, princíp jin v zimnom období. Panovník, ktorý vládne v súlade s vôľou nebies, musí byť zhovievavý k svojmu ľudu a musí ho viesť. Súčasne musí viesť ukladať spravodlivé tresty. Spravodlivý musí viesť v rovnováhe udržiavať princípy jin jang. Odrazom vzťahov jin a jang je vzťah k úmyslu pri spáchaní trestného činu. Trestný čin spáchaný v zlom úmysle, musí byť potrestaný ťažkým trestom podľa princípu jin. Trestný čin, spáchaný

neúmyselne, v dobrej viere, z nedbanlivosti, musí byť potrestaný podľa princípu jang, čiže buď ľahkým trestom, alebo páchateľ môže zostať i bez trestu. Princípy jin a jang nepôsobili len pri rozhodovaní sudcu o vine, ale aj pri rozhodovaní sudcu o treste. Poľahčujúce okolnosti boli princípom jang, priťažujúce okolnosti boli princípom jin [Tomášek, 2004: 104].

### **Mediácia v rímskom práve**

Rímske právo poznalo mediáciu od éry Justiniána. Mediátora nazývalo internuncius, médium, intercessor, philanthropus, interpolator, interpres, conciliator, interlocutor a nakoniec mediátor. Je to obdobie rokov 527-565, ktoré nazývame justiniánske obdobie, obdobie vlády východo-rímskeho cisára Justiniána I. [Rebro, Blaho, 1991: 42].

Moderné európske práva budujú na koncepcii právneho poriadku ako uzavretého právneho systému, obsahovo logického celku, z ktorého pri aplikácii možno vyvodíť odpoveďou na každú právnu otázku. Rímske právo spočívalo omnoho viac v právnych rozhodnutiach jednotlivých prípadoch, teda malo kauzauistický charakter. V rímskom právnom poriadku sa nestretávame so všeobecnými formulovanými normami, zákazmi a príkazmi, ale skôr len s právnymi prostriedkami, ako riešiť konkrétne sporné situácie, t. j. žalobami, námietkami, rôznymi opatreniami. Rozhodnutia týchto sporných prípadov a situácií však neboli rozhodnutiami súdu, precedensmi, ale dobrozdaniami a vyjadreniami právnikov vyslovenými v spojitosti s konkrétnym sporom alebo teoretická úvaha (responsum alebo consilium) [Rebro, Blaho, 1991: 44-45]

Rímsky právny poriadok bol právom rímskej otrokárskej spoločnosti. Preto jeho výrazným poslaním a funkciou bolo presadzovať vôľu a záujmy rímskych otrokárov proti širokým masám otrokov a drobných slobodných chudákov. Za právne pravidlá bolo považované: čestne žiť, druhému neublížovať, každému dať, čo je jeho. Rímska otrokárska realita úplne protirečila týmto usľachtilým výrokom [Rebro, Blaho, 1991: 46].

Rímske občianske právo upravovalo vzťahy medzi rímskymi občanmi navzájom, ako aj medzi občanom a štátom. Postupom času, s územným rozvojom Rímskej ríše sa prejavili dva významné nedostatky v rímskom občianskom práve. Predovšetkým princíp personality, ktorý brzdil styky Rimanov s ostatným



obyvateľstvom a prílišná formálnosť rímskeho občianskeho práva. Tieto nedostatky sa odstránili v nastolení právomoci rímskych magistrátov, najmä prétorov. Rímsky magistráti boli viazaní civilným zákonom, ale v rámci vládnej a správnej právomoci patrilo im nariaďovacie právo, ktoré mali vyjadriť ústne alebo písomne. Z hľadiska rozvoja súkromného práva boli významné písomné súdne edikty, ktoré sa týkali výkonu súdnej právomoci, teda riešenia právnych sporov medzi občanmi. Takúto súdnu právomoc mali len niektorí úradníci, konkrétne mestský prétor, cudzinecký prétor, v provinciách miestodržiteľ. Právomoc prétorov sa obmedzovala len na výkon súdnictva. Predsa však svojimi pomocnými prostriedkami významne prispieval k tvorbe práva. Prétor na ochranu majetkových záujmov rímskych občanov vytvoril také formy pomocných prostriedkov, ktoré nespočívali v strnulých pravidlách civilného práva, ale na magistrálnej právomoci. Napríklad, prétor uviedol občana do držby cudzieho pozemku, keď sa tento dostal do situácie, z ktorej mu hrozila škoda. Hovorí sa tu o prétorskom práve, o úradníckom práve aj o magistrálnom práve. Tým sa dosiahla nesporná pružnosť v rozhodovaní sporov medzi rímskymi občanmi. [Rebro, Blaho, 1991: 49].

*Žaloba a námietka v rímskom práve.* Subjektívne právo je právnym základom ochrany a ochrana sama sa uskutočňuje formálnym prostriedkom, ktorý nazývame žalobou. Žaloba v modernom chápaní je abstraktným prostriedkom, jej náležitosti určuje procesné právo. Žalobu možno použiť na ochranu akéhokoľvek subjektívneho práva. Žalobca nemusí kvalifikovať svoje subjektívne právo, ako základ žaloby, to je vecou súdu.

Rímski právnici výrazom žaloba označovali rovnako materiálne subjektívne právo, aj jeho procesnú ochranu. Rímska žaloba (*actio*) vyjadrovala vždy len určité subjektívne právo, takže každé subjektívne právo malo svoju žalobu. Dôsledne o subjektívnom práve v Ríme možno hovoriť len vtedy, keď sa ten, kto sa uchádzal o ochranu, mohol oprieť o žalobu danú na jeho situáciu. Preto si musel predovšetkým odpovedať na otázku, akú žalobu má k dispozícii. Nevhodný výber žaloby znamenal jeho neúspech. Rímska žaloba síce vychádzala jednostranne od žalobcu, ale vrcholila v dohode o spore, v ktorej sa žalobca a žalovaný v prítomnosti prétorov dohodli o rozhodcovi ich sporu, ako aj za akých

podmienok žalovaný súhlasí, aby ho rozhodca, sudca, odsúdil v prospech žalobcu [Rebro, Blaho, 1991: 52].

V po klasickej a justiniánskej dobe sa pojem rímskej žaloby priblížil novodobému chápaniu. Súviselo to s tým, že rozhodovanie súkromných sporov takmer celkom prevzal štátny úradník. Tým žaloba stratila niekdajší zmluvný charakter. Stala sa jednostranným aktom na ochranu subjektívneho práva. Tým sa aj odčlenila materiálna stránka od procesnej. Žaloba nadobudla dvojaký význam. Jednak ako procesný prostriedok a jednak ako súdne vymáhateľný nárok [Rebro, Blaho, 1991: 91-92].

*Rímsky občiansky proces.* Rímska žaloba (actio) bola skôr dohodou – zmluvou. Po celé stáročia o nej nerozhodoval štátny orgán. Rozhodovanie sporov medzi občanmi štátnym orgánom bolo až výsledkom dlhého vývoja [Rebro, Blaho, 1991: 58].

Spočiatku štát chránil celotriedne záujmy, neskôr preberal ochranu aj individuálnych, súkromných záujmov a subjektívnych práv príslušníkov vládnucej triedy. Podľa inej hypotézy, prechod od svojpomoci k štátnej ochrane nebol bezprostredný, ale cez spoločenský tlak na členov, ktorí sa ocitli v spore, aby ho riešili v dohode o rozhodcovi. Do rozhodcovského riešenia občianskych sporov začali vstupovať pontifikovia, najmä tým, že ho vtlačili do náboženských rituálnych foriem. Takýto formalizmus podľa vtedajších predstáv zabezpečoval riešenie sporu priazeň a ochranu bohov. Pontifikovia formulovali a odporúčali žalobcovi riešiť žalobu. Nie každý žalovaný bol ochotný podriaďiť sa len z úcty pred pontifikmi a bohmi. Postupom času sa žalovaní stávali vzdorovitejší, dokonca aj v prípadoch, keď nárok žalobcu bol jasný. Takéto prípady priam volali po zákroku štátnych orgánov. Nemajúc dostatok dôvery v pomoc pontifikov, žalobcovia sa začali obracať so svojimi sťažnosťami nielen na pontifikov, ale aj na štátne orgány, ako nositeľov štátnej moci, ktorá zahŕňala aj funkciu rozhodovať spory, deklarovať, čo je v danej situácii právom. Ak žalovaný zotrval v odpore proti žalobe, magistrát odkázal sporové strany na súkromného rozhodcu, sudcu, aby celú spornú záležitosť preskúmal, zozbieral dôkazy, aby celú vec rozhodol v tom rámci, ako ju strany vymedzili pred magistrátom. Poslaním magistráta nebolo osobne rozhodovať v spore medzi stranami, ale skôr len predsedať sporu, aby bol riadne nastolený, poskytnúť

pomoc žalobám, ktorým žalovaní neodporovali alebo ktoré boli celkom jasne podložené. V prípadoch, keď žalovaný žalobe odporoval alebo keď sa mu sporná záležitosť zdala pochybnou, dal magistrát o žalobe rozhodnúť súkromnému rozhodcovi, a to v medziach, ktoré sporné strany spresnili v konaní *in iure*, teda pred magistrátom. Takéto rozdelenie funkcií medzi magistrát a sudcu bol kvalifikované priamo za geniálne, lebo ním sa prenášala zodpovednosť za nestrannosť sudcu celkom na sporné strany [Rebro, Blaho, 1991: 98-99]

V rímskom práve zabezpečenie súdnej ochrany subjektívnych práv sa realizovalo troma procesnými systémami: legisakčným, formulovým a kogničným. Pre legisakčný proces bolo charakteristické, že magistrátovo preskúmanie sa obmedzovalo len na to, že vzal na vedomie tvrdenia sporových strán a potom nasledoval priamy ochranný zákrok samého magistra alebo magistrát odkázal spornú vec na súd. Pri formulovanom procese bol už magistrát aktívnejší. Podobne sa oboznámil so stanoviskami žalobcu a žalovaného a v spolupráci s nimi vymedzil vlastný predmet a rozsah sporu a s týmto vymedzením odkázal vec na sudcu. V kogničnom procese magistrát (štátny úradník) úplne prevzal preskúmanie i rozhodnutie spornej veci. Tým odpadlo rozdelenie procesu na dve štádia a nebolo treba ani súkromného sudcu [Rebro, Blaho, 1991: 100].

*Sporné strany.* Tak ako je to v súčasnosti, ani v rímskom práve nemohol byť civilný spor bez sporových strán. Ako sporové strany nevyhnutné vystupovali žalobca (*actor*) a žalovaný (*reus*). Sporovou stranou bol prevažne jednotlivec, ale mohli ňou byť aj viacerí jednotlivci spoločne. Význam sporových strán však nebol len v tom, že bez nich nemohlo dôjsť k preskúmaniu spornej strany, ale aj v tom, že strany vlastne ovládali celý priebeh sporu, mohli spor nielen uviesť do pohybu a usmerniť ho žalobnou žiadosťou, námietkou, ale mohli ho aj kedykoľvek skončiť späť vzatím podanej žaloby, alebo jej uznaním, alebo zmierom. Sporové strany disponovali vzatím podanej žaloby, alebo jej uznaním, alebo zmierom. Sporové strany disponovali celým sporom [Rebro, Blaho, 1991: 105-106].

Všetky tri druhy súdnych procesov mali za cieľ rozhodnúť už existujúce súkromnoprávne spory. Ak sa má zabezpečiť medziľudské nažívanie, nemožno ochranu práv ponechať len na súd. Treba sa usilovať predchádzať súdnym sporom najmä v záujme vládnucej triedy, aby sa spoločenský život rozvíjal

v pokoji a v rámci nastoleného poriadku. Takto hľadel na svoju činnosť aj prétor, nielen ako nositeľ jurisdikčnej moci, ale ako nositeľ impéria, teda neobmedzenej štátnej moci. Z tejto pozície bol priamo vedený bdiieť nad pokojom a poriadkom v spoločnosti, nečakať vždy, kým sa spory medzi občanmi vyostria natoľko, že ich bude treba riešiť na súde. Jeho mimožalobná činnosť sa prejavuje vydanými opatreniami a rozhodnutiami, ktoré sa týkali súkromných práv. Z týchto rôznych prétorských zákrokov sa vytvorila celá škála prostriedkov, ktoré sa v rozmanitých situáciách využívali mimo legisakčného, formulovaného a kogničného procesu ako doplnok súdnej ochrany. Takými doplňujúcimi prostriedkami, ktoré sa týkali ochrany súkromných práv a boli výkonom nie súdnej moci, ale magistrátneho impéria boli: interdikty, vrátenie do predošlého stavu, prétorské stipulácie, uvedenie do držby [Rebro, Blaho, 1991: 113-114].

### Mediácia v Grécku

Aténske súdnictvo, jediné o ktorom máme podrobnejšie vedomosti vďaka zachovalým obhajovacím rečiam Aristotelovej Aténskej ústave, vyznačuje sa dvoma prekvapujúcimi črtami: neexistovalo štátne zastupiteľstvo a počet porotcov bol neobyčajne veľký. Mestskí úradníci len zriedkakedy dávali popud na súdny proces. Či už išlo o súkromné spory alebo o verejné spory, súd sa konal takmer vždy na základe žaloby prostého občana, ktorý buď cítil osobne poškodený, alebo sa domnieval, že človek, ktorého žaloval, spôsobil škodu obci, polis, do ktorej patril. Úradne sa podporovali udavači z povolania, sykofanti, inak pliaga aténskej demokracie. Ak obžalovaného uznali vinným, udavač dostal odmenu, ktorá mohla dosiahnuť polovicu vymeranej pokuty. Je pravda, že žalobca bol povinný vopred zaplatiť kauciu, a ak nezískal aspoň päťtinu hlasov porotcov, musel platiť vysokú pokutu. Atény mali svoju políciu. Ich veliteľmi boli *Jedenásti*. Mohli zatknúť každého zlodēja alebo zločinca. Oni podávali žalobu, aj keď išlo o udanie. Vraždy súdili rozličné súdne dvory alebo areopág. Všetky ostatné spory patrili do právomoci ľudového súdu. Zapisovateľ prečítal spis, ktorý zostavil vyšetrojúci úradník. Predseda dal potom postupne slovo žalobcovi a žalovanému. Každý musel hovoriť sám, bez obhajcu. Mal však možnosť objednať si obhajovaciu reč u odborníka a naučiť sa ju naspamäť. Stránka mohla požiadať súd o povolenie, aby jej pomáhal, alebo ju zastupoval výrečnejší priateľ,

ktorý nebol obhajcom z povolenia a nesmel dostať honorár. Členovia súdu museli cez celé rokovanie mlčať. Potom ich vyzvali, aby hlasovali. Keď uznali obžalovaného za vinného väčšinou hlasov a trest nebol stanovený zákonom, konal sa odhad trestu. Slovo dostal obžalovaný, aby sa sám vyjadril, aký trest sa mu zdá spravodlivý [Hlaváček, 1977: 420-451].

Slovo dialóg, *dia-logos* (gr. skrze slovo), označovalo metódu určenú starogréckym mysliteľmi a rétorami k odkrývaniu pravdy. Dialógu sa mohli zúčastniť aj viacerí, než len dve osoby. Takýto dialóg môžeme viesť aj sami v sebe. Dnes sa slovo *dialóg* synonymický splyva s rozhovorom. Dialógom sa riešia rôzne problémové situácie. Zároveň je to určitý systém otázok a odpovedí. [Vybíral, 2000: 96].

### Mediácia v stredoveku

V stredoveku sa mediácia výraznejšie aplikovala pri riešení trestných činov. Okolo roku 1300 sa postupne začína včleňovať do trestného konania v súvislostiach s náhradou škody medzi poškodeným a obvineným.

Pri rozhodovaní o treste nadobúdala na význame súvislosť medzi trestným činom a škodou, materiálnou alebo psychickou a tiež okolnosti spáchania trestného činu. Z hľadiska ľudskej psychiky boli predmetom skúmania, čo bolo nebývalým momentom pri rozhodovaní o treste. Významné zmeny boli dosiahnuté v rámci procesov vražd v afekte, kde vrah nemusel byť stále, na rozdiel od predchádzajúceho posudzovania trestného činu, vždy popravený. Spáchanie trestného činu a trest zaň, sa posudzoval v širšom, optimálnejšom rozmedzí, spoločnosť a pozostalí. Pri spoločných stretnutiach medzi obvineným a pozostalými obeť:

- o podmienkach odškodnenia,
- o nákladoch na pohreb,
- o súdnych poplatkoch,
- o výživnom a výchovnom pre maloletých pozostalých obeť

*vznikla dohoda o spôsobe a rozsahu odškodnenia.* Jedným zo základných cieľov v dohode bolo nielen *zmiernenie* strán, ale aj *dohovor* o neusilovaní sa o pomstu. Na mieste vraždy postavil vrah zvyčajne kamenný kríž, alebo kaplnku, ako výraz uznania viny, prejavu ľútosti a pre výstrahu svojim súčasníkom, čo sa dá

podkladať za určitú vykonateľnosť uzavretej dohody a potvrdenie jej záväznosti. Stredoveké procesy a dohody v rámci nich zvyčajne iniciovala cirkev, ale iniciátormi boli tiež predstavitelia obce, mešťanostovia a rada starších. Takto uzavreté dohody sa nazývali *compositio*. (Porov.: <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx>). I napriek zásadným rozdielom v postavení delikventa, nemajetný sa na rozdiel od majetného, nemohol zo zločinu vyplatiť a podliehal fyzickým trestom. Boli uzatvárané dohody v zmysle tzv. zadosťučinenia spravodlivosti [Holá, 2003: 27-28]

Gibs popisuje spôsob riešenia konfliktov v niektorých afrických kultúrnych oblastiach. Nachádza v nich evidentnú paralelu so súčasnou formou mediácie vo viacerých bodoch. Upriamuje pozornosť hlavne na susedské a komunitné spory, ktoré sa tradične riešili bez prítomnosti rozhodovacej autority, t. j. autority správmi rozhodnúť o spore iných. Riešenie sa viaže ku komunitnému životu. Konflikt sa prejednáva v širšom pléne a trpezlivo sa hľadá dohoda. Podobne prvky riešenia vnútro skupinových sporov môžeme nájsť aj v spolunažívaní niektorých kmeňov amerických indiánov. (Porov.: <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx>).

### **Mediácie v minulosti a dnes**

Pojem mediácia zahŕňa rôzne špecifiká, ktoré závisia od samotného sporu, jeho účastníkov, mediátora a tiež prostredia, v ktorom je mediácia poskytovaná. Vzniknuté konflikty sú rôzne – od rodinných po obchodno-právne, preto je aj mediácia rôznorodá a jej špecifické charakteristiky závisia od toho, či konflikt vznikol v rámci rodiny, medzi susedmi, v práci, medzi zmluvnými stranami a pod. Takýto pohľad na mediáciu je typický pre súčasnosť. Zmienky o nej však pochádzajú už z obdobia staroveku a stredoveku, najmä z diel filozofov. V období *ranej Číny* o spôsoboch riešenia konfliktných situácií hovoril Konfúcius a jeho učenie sa takmer v nezmenenej forme zachovalo a je prítomné v čínskom súdnom systéme dodnes. Aj *staroveké Grécko* poznalo iné ako súdne formy riešenia sporu. Jednalo sa o rozhodcovské súdy, pred ktoré museli sporiace sa strany povinne predstúpiť a riešiť svoj spor ešte pred tým, ako sa obrátili na súd. Rozhodca mal autoritu a plnú vážnosť. Musel mať viac ako 60 rokov, životné skúsenosti a byť bezúhonný. Odmietnutie funkcie rozhodcu preňho znamenalo

stratu cti. Okrem rozhodcovských súdov existovali aj súkromní rozhodcovia. Starovekí Gréci v tom období poznali aj ľudové súdy, na ktoré sa mohli odvolať. Neskôr boli idey mediácie prítomné v učení sofistov a veľkých gréckych filozofov Sokrata, Platóna a Aristotela. V *stredoveku* sa mediácia využívala pri riešení trestných činov a postupne sa včlenila do trestného práva. Mala význam najmä pri znášaní následkov a preberaní zodpovednosti vinníka za spáchaný skutok. Predmetom dohôd boli spôsoby a rozsah odškodnenia, napríklad náklady na pohreb pokiaľ došlo k vražde, výživné výchovné pre maloletých pozostalých a pod. Dohoda mala okrem iného za cieľ zamedziť tendenciám poškodeného pomstiť sa a zmierenie oboch strán. *Súčasnú ponímanie* mediácie stojí na troch základoch: 1) komunikácii, 2) vyjednávaní a 3) štruktúrovanom procese. K vzniku mediácie ako ju poznáme dnes prispel príchod čínskych a židovských prisťahovalcov do USA a Kanady v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Najskôr sa začala overovať a uplatňovať v laboratórnych podmienkach, neskôr – koncom 60. a začiatkom 70. rokov – bola aplikovaná do riešenia spoločenských konfliktov v oblasti politiky pre rozvoj záujmových spoločenstiev a postupne sa zavádzala aj do ďalších oblastí. V Európe je najviac využívaná vo Francúzsku, Nemecku a Veľkej Británii. (Porov.: *Príručka pre odbornú a laickú verejnosť*. <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx?pg=155&htm=15/1575.htm>).

### Literatúra

- [1] Bačová, V.: *Kvalita života a sociálny kapitál*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. s. 22).
- [2] Holá, L.: *Mediace způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada Publishing a. s., 2003. 192 s. ISBN 80-247-0467-6).
- [3] Hlaváček, L.: *Lexikón gréckej civilizácie*. Bratislava: Tatran, 1977.
- [4] Hruškovič, I.: *Islamský právny systém a proces jeho formovania*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1997. 122 s. ISBN 80-7160-0881.
- [5] Montesquieu, Ch.: *Duch zákonov*. Bratislava : Tatran, 1989. 299 s. ISBN 80-222-0096-4, preložila Puškárová, M.
- [6] Rebro, K. – Blaho, P.: *Rímske právo*. Bratislava : Obzor, 1991. 321 s. ISBN 80-215-0158-8.
- [7] Tomášek, M.: *Dejiny čínskeho práva*. Praha : Academia, 2004. 369 s. ISBN 80-200-1190-0.
- [8] <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx> (07.03.2008).

- [9] Vybíral, Z.: *Psychologie lidské komunikace*. Praha : Portál 2000. 263 s. ISBN 80-7178-291-2.

### Summary

*The emergence and development of mediation occurred in different historical periods, in different geographical areas and various categories of social practice. It also used in various forms, which are more or less approaching today's understanding of mediation. Mediation as an approach, the idea of conflict resolution by a third, independent party there for several centuries, as adversarial way. Go for mediation in the history of ideas, is to go back through many centuries, until the beginning of mankind.*